

CENTRUL NAȚIONAL DE DOCUMENTARE,
CERCETARE ȘI INFORMARE PUBLICĂ DESPRE
REVOLUȚIA DIN DECEMBRIE 1989

REVOLUȚIA DIN DECEMBRIE 1989 LA TIMIȘOARA
- PE ÎNȚELESUL TUTUROR -

Lucian-Vasile Szabo

Gino Rado

Timisoara
2023

Punere în gardă.....	5
De la revoltă locală la revoluție națională.....	9
Piramida structurilor de represiune.....	33
Vinovați, inculpați și procese.....	45
Activitate deosebită în spitale.....	59
Sustragerea morților și incinerarea lor.....	85
Anchetarea răniților în spitale.....	110
Căutarea morților și a celor dispăruți.....	125
Cazuri controversate de morți	136
Bibliografie.....	147

Revoluția română din decembrie 1989, care a început în Timișoara, oraș multiethnic și cosmopolit din vestul țării, a fost posibilă ca urmare a unui complex de factori internaționali, interni și locali. Anul 1989 a fost unul al schimbărilor profunde în Europa Centrală și de Est, unde regimurile comuniste totalitare instalate după Al Doilea Război Mondial au fost zdruncinate din temelii de presiunile în favoarea schimbărilor democratice și revenirii la pluripartidism. Rând pe rând, acestea au căzut, statele din regiune cunoscând regimuri intermediare, care au asigurat o tranziție mai lentă ori mai rapidă către sistemul democrației libere. Sistemul dictatorial al lui Nicolae Ceaușescu s-a menținut în funcție până în 22 decembrie 1989, ora 12, când fostul lider comunist și soția lui, Elena Ceaușescu, s-au refugiat pe acoperișul clădirii Comitetului Central al Partidului Comunist Român, pentru ca, la ora 12,06, să decoleze cu un elicopter, abandonând practic puterea politică și controlul asupra instituțiilor statului. Înlăturarea lui N. Ceaușescu de la putere s-a făcut sub presiunea străzii, manifestări în favoarea democrației desfășurându-se în toate marile orașe ale țării, în unele existând și confruntări sângeroase cu forțele de represiune.

La Timișoara, primele semne ale opoziției față de sistem au apărut în 15 decembrie 1989, când credincioșii reformați s-au plasat în apropierea Bisericii Reformate din oraș, într-o încercare disperată de a împiedica evacuarea pastorului László Tókéș. Treptat, la fața locului vor sosi sute de persoane de diferite confesiuni, pentru ca în 16 decembrie 1989, în jurul orei 17,30, acțiunea să se transforme într-un protest îndreptat împotriva lui Nicolae Ceaușescu și a regimului comunist. Au urmat câteva zile de confruntări între demonstrați și forțele de represiune, în urma cărora au rezultat zeci de morți și sute de răniți. În dimineața zilei de 20 decembrie 1989, muncitorii de pe principalele platforme industriale din Timișoara s-au încolonat și au mărșăluit către centrul orașului, astfel că forțele de represiune au fost silite să se retragă în cazărmi. La prânz, când liderii Revoluției au ajuns în Balconul Operei, Timișoara a fost declarat oraș liber de comunism. Fără acțiunile de protest declanșate ulterior în alte mari centre urbane ale României, și mai ales la București, mișcarea de protest de la Timișoara ar fi avut puține șanse de izbândă.

Scopul acestui volum este de a prezenta publicului larg, într-o formă accesibilă, principalele aspecte ale Revoluției Române din 1989, cu focalizare pe evenimentele derulate la Timișoara. De asemenea, lucrarea este importantă și pentru specialiști, pentru cei familiarizați, într-o măsură mai mare sau mai

mică, cu cele întâmplate, deoarece le oferă o recapitulare necesară sub forma unei prezentări sintetice, cu componentele puse în contexte adecvate. Utilizăm termenul „revoluție” fără nicio rețineră, deoarece mișcarea populară declanșată la Timișoara a dus la schimbarea regimului politic din România, aceasta fiind caracteristica majoră a oricărei revoluții. Desigur, ulterior, schimbările politice, economice și sociale au fost lente, însă unele măsuri au fost luate imediat, cum ar fi lichidarea lui Nicolae Ceaușescu și încarcerarea principalilor susținători ai regimului personal de conducere pe care îl instituise. Partidul Comunist Român a fost dizolvat, rolul lui conducător în societate a fost suprimat, Constituția comunistă din 1965 fiind suspendată. De asemenea, au fost destituite cele mai multe persoane aflate în funcții importante de conducere. Este adevărat că, în mare parte, acestea au fost înlocuite cu persoane din eșaloanele al doilea și al treilea comuniste, însă acest lucru nu schimbă profilul revoluționar al evenimentelor din decembrie 1989. Au fost persoane care au profitat de haosul evenimentelor pentru a câștiga poziții importante în viața publică, însă argumente pentru o lovitură de stat sunt relativ puține.

Lucrarea de față răspunde la câteva dintre întrebările fundamentale apărute în sfera publică cu privire la evenimentele revoluționare din România (de la Timișoara, în mod particular) din decembrie 1989. Prima și cea mai importantă chestiune care reclamă un răspuns este: de ce a fost necesară Revoluția din 1989? Răspunsul este esențial pentru a înțelege ceea ce s-a întâmplat în acea perioadă, dar și pentru actualiza în memoria noilor generații aspectele principale ale unei epoci greu de înțeles. Pentru cei din prezent și din viitor, este de neînchipuit faptul că părinții și bunicii lor erau adesea puși în situația de a suferi de foame, pentru că nu găseau să cumpere pâine, că nu puteau achiziționa un frigider, că se întrerupea curentul electric în fiecare zi, că la televizor se putea viziona un singur program în limba română, pe o durată de două-trei ore (în cursul săptămânii) ori că se temeau să nu fie ridicați de agenții Securității pentru vini imaginare adesea ori pentru că își manifestau, chiar timid, nemulțumirea față de starea de lucruri din țară.

Anul 1989 a adus schimbări importante în Europa Centrală și de Est, unde regimurile comuniste din aceste țări au început să se clatine, unele fiind schimbate. În România însă, viața cetățenilor devenea tot mai grea, sistemul dictatorial nedorind să ofere vreo concesie. Lipsurile erau mari. În plan material, cetățenii români erau lipsiti de alimente de bază. Pâinea, laptele, carnea se obțineau greu, în cantități mici, după perioade lungi de așteptat la coadă, calitatea lor fiind adesea proastă. Și articolele de igienă se găseau cu greu, fiind extrem de dificil de procurat pastă de dinți ori hârtie igienică. Libertatea de exprimare era suprimată, orice opinie mai îndrăzneată fiind

sanționată de instituțiile represive, în frunte cu temuta Securitate. Publicațiile și cărțile erau cenzurate, iar practicile religioase limitate, persoanele credincioase nefiind considerate de încredere. Ideologia promovată de Partidul Comunist Român, singurul recunoscut în epocă, precum și propaganda masivă derulată de structurile de conducere, preamăreau falsele valori ale comunismului și alimentau cultul personalității lui Nicolae Ceaușescu. În acest context a fost posibilă Revoluția din 1989, declanșată la Timișoara, oraș cosmopolit din vestul României, unde condițiile de trai, mizerabile oricum, erau mai bune decât în restul țării.

Alte întrebări care își găsesc răspuns în acest volum sunt următoarele: 1) de ce a fost Revoluția de la Timișoara atât de sângeroasă? 2) cum a fost posibil ca trupele de represiune, formate în primul rând din militari de toate gradele din Ministerul Apărării Naționale, dar și din lucrători și militari în termen din Ministerul de Interne, să deschidă focul împotriva demonstrațiilor neînarmați ori să-i rănească, lovindu-i cu bastoane, băte, patul armei, cu pumnii, cu picioarele? 3) cum a fost posibil ca trupurile celor decedați să fie sustrate de la morgă, transportate la București și incinerate? 4) care este rolul reprezentărilor Ministerului Justiției și ai Procuraturii Generale în represiunea mișcării revoluționare de la Timișoara? 5) cum este posibil ca procurorii să fi încurajat și aprobat măsurile evident ilegale luate împotriva a mii de cetățeni nevinovați? De asemenea, acest volum clarifică rolul jucat de pastorul László Tökés în Revoluție, examinează evenimentele petrecute în spitalele timișorene, îi portretizează pe principalii actori, ca apoi să ofere o analiză a celor întâmplate după înlăturarea lui Nicolae Ceaușescu de la putere și a primelor zile și luni din activitatea noilor conducători.

Acest volum este realizat după o documentare detaliată în primul rând în arhiva Memorialului Revoluției din Decembrie 1989 Timișoara, dar și din alte surse externe. S-a acordat o atenție prioritară în primul rând documentelor, adică mărturiilor participanților la evenimente, consemnate în declarații scrise de mână ori la mașina de scris de către diverse persoane din instituțiile care au efectuat cercetări în domeniu. O altă categorie importantă de informare a fost oferită de documentele realizate în instituțiile statului comunist pe perioada dinainte, din timpul și după evenimentele revoluționare din decembrie 1989, adică jurnalele de luptă ale unităților militare și ale formațiunilor din cadrul Ministerului de Interne, registrele și notele informative și de filaj realizate și utilizate de către Securitate, jurnale și registre ale Pompierilor, evidențele întocmite în unitățile sanitare din județul Timiș, consemnări și evidențe realizate la Comitetul Județean Timiș al Partidului Comunist Român (Județeană de partid) și la Consiliul Popular Timișoara.

Au fost consultate mii de publicații, care au relatat despre întâmplările sângeroase de la Timișoara atât în limba română, cât și în diverse limbi străine, au fost verificate arhivele unor radiouri și televiziuni, fiind supuse unor investigații atente și arhivele electronice, inclusiv cele ale unor organizații guvernamentale și neguvernamentale care au dedicat pagini Revoluției române din 1989. Foarte utile s-au dovedit actele de urmărire penală și rechizitoriile întocmite de către procurorii militari, precum și documentele aflate în dosarele unor instanțe de judecată cu privire la evenimentele tragice din decembrie 1989 și la persoanele implicate. Există o bibliografie cuprinzătoare, formată din mii de articole de presă, dar și din studii științifice ori cărți cu privire la acest subiect, acestea din urmă regăsindu-se în mare parte în lista de referințe a acestui volum.

Lucrarea fost realizată în cadrul Asociației Memorialul Revoluției din decembrie 1989 Timișoara și reprezintă o reeditare într-o formă prescurtată a volumului *Revoluția din 1989 la Timișoara*. Pe înțelesul tuturor. Am recurs la această formă adaptată a cercetării din necesitatea de a prezenta publicului larg un volum accesibil, conținând elementele fundamentale ale revoluției Române din 1989 la Timișoara, fără a neglija contextul internațional și cel național, mai ales în perioada ianuarie 1989-decembrie 1990. În acest mod, a rezultat un volum destinat celor de orice vârstă, inclusiv elevilor sau studenților, putând fi utilizat ca manual sau suport de curs. Textul a fost revăzut și revizuit, au fost aduse informații noi, descoperite în urma unor cercetări recente, și au fost eliminate unele redundanțe, iar acolo unde s-a impus au fost făcute clarificări.

Veghe la Biserica Reformată

În decembrie 1989, timișorenii, asemenea tuturor cetățenilor României comuniste, aveau suficiente motive pentru a se răscula împotriva regimului comunist, condus cu mână forte de către Nicolae Ceaușescu și de cei apropiați lui. Părea că lipsește doar ocazia, iar aceasta a fost oferită de situația creată în legătură cu pastorul reformat László Tókéș. Indezirabil pentru conducerea de partid și de stat, renegat de superiorii săi, preotul s-a văzut apărat de oameni de diverse etnii și confesiuni religioase, mișcarea din jurul său fiind repede transformată într-una de protest în favoarea democrației și libertății. A fost o bătălie lungă, a speranțelor, lacrimilor, suferințelor și bucuriei.

Vineri, 15 decembrie, în zorii zilei, mai multe persoane, credincioși reformați, s-au postat în fața Bisericii Reformate din Timișoara și a casei parohiale în care locuia László Tókéș. Aceștia s-au mobilizat, deoarece pastorul îi anunțase că urmează să fie evacuat din Timișoara, fiindu-i înscenat un proces în acest sens. Lucrătorii Miliției asigurau paza, pentru a controla persoanele care intrau și ieșeau din clădire, limitând accesul¹. La apariția grupului compact de enoriași, milițienii s-au retras, iar oamenii Securității au efectuat filajul de la distanță. S-au cerut instrucțiuni. Maiorul Tinu Radu, adjunctul șefului Securității Județului Timiș, a fost informat că în fața imobilului din strada Timotei Cipariu nr. 1, s-au adunat 20 - 25 de persoane, care afirmau că îl păzesc pe pastor pentru a nu fi evacuat din locuință². Radu Tinu l-a trimis la fața locului pe lt.-col. Petru Pele, șeful serviciului care se ocupa de supravegherea preotului, dându-i sarcina precisă de a împiedica intrarea în locuință a unor diplomați străini. Ajuns acolo, Petru Pele a constatat prezența diplomatului american Dennis Currie (secretar II la Ambasada SUA din București), însoțit de o ziaristă britanică. Pastorul era în prag și discuta cu ei, de la distanță, în prezența milițienilor aflați de gardă³. După prânz, văzând că lucrurile iau amploare, Tinu Radu i-a raportat colonelului Gheorghe Rațiu, șeful Direcției I din Ministerul de Interne.

Către prânz, tot mai multă lume s-a adunat în zonă. Radu Bălan, prim-secretar al Comitetului Județean de Partid Timiș, a fost informat de către secretarul cu probleme de propagandă, Vasile Bolog, că în fața casei pastorului

¹ Neculai Damian, 1999, *Scânteia vine din văzduh*, Timișoara, Editura Eurostampa, p. 26.

² Tinu Radu, Declarație din 12 ianuarie 1990.

³ Petru Pele, Declarație din 1990 în Dosarul 24/1991.

reformat se aflau aproximativ o sută de persoane pașnice⁴. Spre seară, cei 300 – 400 de credincioși adunați au aprins lumânări. Traian Sima, șeful Securității Statului Timiș, i-a raportat această situație gen. GIANU Bucurescu, adjunct al ministrului de Interne, care i-ar fi ordonat să nu intervină și să lase această situație în seama Miliției, Departamentului Cultelor și Consiliului Popular Timiș⁵.

În jurul orei 18, Tőkés le-a comunicat celor prezenți în fața locuinței că urmează să fie evacuat a doua zi. Mulțimea l-a asigurat că îl va sprijini și că se va opune evacuării. Pastorul le-a mulțumit celor prezenți⁶. Mai târziu, din ordinul lui Radu Bălan, Petru Moț, prim-secretar, și Rotărescu Ion, secretar cu probleme organizatorice la Comitetul Municipal PCR Timiș, s-au deplasat la Biserica Reformată și i-au dau asigurări lui Tőkés că nu va fi evacuat. Au promis că se vor rezolva și celelalte doleanțe: aprovizionarea cu lemne, punerea geamurilor sparte și asistență medicală pentru soția gravidă⁷.

Declanșarea primelor acțiuni antiregim

Sâmbătă dimineată, în 16 decembrie, se va constata că grupul celor adunați la Biserica Reformată a crescut simțitor și continua să crească. S-a răspândit zvonul că pastorul „va fi arestat și lichidat”, după cum aveau să constate ofițerii de Securitate infiltrați în mulțime în civil⁸. Nicolae Ceaușescu l-a sunat pe Radu Bălan, pe la ora 10, și s-a interesat de situația referitoare la Tőkés. I-a cerut să nu se mai formalizeze și să treacă la evacuarea pastorului. Bălan l-a informat cu privire la evenimentele petrecute în seara zilei de 15 decembrie și că „în oraș este liniște, studenții merg la cursuri, iar muncitorii lucrează”⁹. La acea oră lucrurile chiar erau liniștite, iar pentru domolirea focarului de la Biserica Reformată se vor lua măsuri administrative, aparent binevoitoare. Soția pastorului, care era însărcinată, a fost consultată de doi medici, iar cei de la Primărie i-au promis lui László Tőkés că îi vor fi aduse lemne, vor fi puse geamurile sparte și că a doua zi va putea ține slujba religioasă.

La sediul Inspectoratului Județean al Ministerului de Interne, Plutonul de intervenție al Miliției municipale a fost adunat și dotat cu costumele de protecție de culoare albastră, scuturi, bastoane de cauciuc și căști, fiind gata de intervenție, iar, pentru a-și masca și mai mult adevăratele intenții, primarul Moț a urcat în

⁴ Miodrag Milin și Traian Orban (ed.), 2005, *Procesul de la Timișoara (14 martie - 12 mai 1990)*, vol. III, Ed. Mirton și Asociația Memorialul Revoluției 16-22 decembrie 1989, Timișoara, p. 1411.

⁵ Traian Sima, Declarație din 3 ianuarie 1990.

⁶ Miodrag Milin, 1997, *Timișoara în Revoluție și după*, Editura Marineasa, p. 16.

⁷ Marius Mioc, 2002, *Revoluția fără mistere*, Editura Almanahul Banatului, Timișoara, p. 27.

⁸ Nicolae Mavru, Raport de filaj din 17 decembrie 1989.

⁹ Radu Bălan, Declarație din 31 ianuarie 1990.

apartamentul pastorului și i-a anunțat pe cei din stradă, de la fereastra deschisă, că a fost anulat ordinul de mutare, fapt care nu era adevărat¹⁰. Pentru evacuare a sosit la Timișoara și trimisul special al episcopului reformat de Oradea, vicarul Iosif Zsigmond¹¹. Pregătiri pentru situații deosebite au început să se facă și în Armată, colonelul Constantin Zeca, împuternicit la comandă la Divizia 18 Mecanizată Timișoara, ordonând convocarea în cazarmă a comandantului UM 01185 Timișoara și a ofițerilor din Statul Major.

Când s-a înserat, câțiva tineri au aprins lumânări, s-au postat în fața ușii de la intrarea în locuința lui Tőkés și „au luat inițiativa instigării mulțimii, care se adunase în număr tot mai mare”, după cum rezultă din rapoartele ofițerilor de Securitate care asigurau filajul în zonă¹². După ce mai multe persoane au bătut insistent la ușa locuinței lui Tőkés, acesta a ieșit la fereastră și le-a cerut celor aflați în fața locuinței să-l lase în pace, pentru a nu-i crea probleme¹³. Tot mai multă lume s-a adunat în perimetrul str. Timotei Cipariu - Piața Sf. Maria, iar înainte de ora 18 s-a trecut la acțiune. Au fost blocate primele două tramvaie în stația din apropiere, evenimentul fiind înregistrat imediat de Securitate¹⁴. Ion Monoran, care a oprit primul tramvai, ce venea de la Gara de Nord, plasează, eronat, acest moment în jurul orei 18,30¹⁵. Alte surse plasează evenimentul la ora 17,55, când, ajutat de Ion Monoran, Zoltan Borbely și de Radu Galea, Daniel Zăgănescu a urcat pe tamponul unui tramvai și a strigat pentru prima dată în decembrie 1989: „Jos Ceaușescu!”, lozincă incendiară ce a marcat trecerea de la o acțiune de solidaritate cu pastorul Tőkés la o revoltă anticeaușistă¹⁶. Potrivit declarației lui Aurelian David Mihuț, primul tramvai a fost oprit de un tânăr muncitor de la Uzina 6 Martie din Timișoara (numele acestuia rămânând, din păcate, necunoscut), pe linia 5. Imediat a început să se scandeze „Libertate!” și să se cânte Hora Unirii și Deșteaptă-te, române!¹⁷.

Mobilizare pentru represiune

Liderii politici comuniști au început și ei să se mobilizeze. Radu Bălan, Nicolae Mihalache și Ioan Cumpănașu au ajuns în Piața Maria, unde au constatat că circulația tramvaielor era întreruptă și 2 000 de oameni protestau împotriva

¹⁰ Milin Miodrag, 1990, *Timișoara 15 – 21decembrie '89*, Editura Facla, Timișoara, p. 52.

¹¹ Radu Ciobotea, 1995, *După Revoluție, târziu...*, Timișoara, Editura Almanahul Banatului, Timișoara, p. 18.

¹² Nicolae Mavru, Raport de filaj din 17 decembrie 1989.

¹³ Miodrag Milin, 1997, *Timișoara în Revoluție și după*, Editura Marineasa, p. 24.

¹⁴ Tinu Radu, Declarație din 12 ianuarie 1990.

¹⁵ Ion Monoran, 2008, „Memoriu”, *Caietele Revoluției*, nr. 4 (17).

¹⁶ Titus Suciș și Vasile Bogdan, 2011, *Candelă împotriva timpului*, Editura Memorialul Revoluției 1989, Timișoara, p. 194.

¹⁷ Miodrag Milin, *op. cit.*, p. 24.

regimului. Imediat se va da ordinul de intervenție. Până atunci, o coloană de demonstranți a plecat din Piața Maria spre Comitetul Județean de Partid, trecând podul Michelangelo și deplasându-se pe lângă Banca Națională, Poșta Mare și apoi pe Bulevardul 23 August. Constituită inițial din câteva sute de demonstranți, coloana s-a îndreptat pe splaiul Tudor Vladimirescu spre zona căminelor studențești. Din căminele relativ goale și supravegheate de cadrele didactice au coborât puțini studenți. Alte persoane vor rămâne însă în Piața Sf. Maria, unde vor trece la confruntări cu forțele de ordine, venite să împrăștie mulțimea¹⁸.

Din ordinul col. Ion Popescu au fost convocate cadrele de Miliție și Securitate din județul Timiș în sala de ședințe a Inspectoratului Județean Timiș a Ministerului de Interne. Se va constitui un pluton de 40 de ofițeri și subofițeri, condus de col. Gheorghe Minciu, șeful Serviciului Cadre, trimis în Piața Sf. Maria, și un pluton condus de col. Ion Constantin, care a mers la sediul Comitetului Județean de Partid¹⁹. Concomitent, Radu Bălan le-a solicitat coloneilor Ion Popescu și Ioan Sasu să intervină pentru stingerea incendiilor, împrăștierea demonstranților și restabilirea liniștii. La ora 20,30, situația s-a complicat la Comitetul Județean de Partid, unde a ajuns coloana de demonstranți, plecată de la Piața Sf. Maria în jurul orei 19,30. Câțiva manifestanți au spart geamurile de la parterul clădirii, înlăturând însemnele comunismului și au spart vitrina librăriei Facla. Radu Bălan a ordonat ca mașina de Pompieri să dea cu apă pentru împrăștierea turbulențelor²⁰.

La ora 21, ministrul Apărării Naționale, Vasile Milea, i-a ordonat lt.-col. Zeca să scoată în oraș câte cinci patrule a zece militari fiecare, înarmați, dar fără muniție, pentru a restabili ordinea. În baza acestui ordin, Zeca ordonă organizarea patrulelor din militari aparținând UM 01197, 01125 și 01145 Timișoara²¹. Tot atunci, Radu Bălan a ordonat ca maiorul Tinu Radu să se prezinte la Biserica Reformată, pentru că a fost numit în Comisia Județeană de punere în aplicare a sentinței de evacuare a pastorului László Tókéș și a familiei sale. Din comisie au mai făcut parte Ion Cumpănașu, Alexandru Robu, secretarul Comitetului Executiv al Consiliului Popular Județean, și Mihai Brătianu, președintele Tribunalului Județean Timiș²².

¹⁸ Dragoș Petrescu, 2010, *Explaining the Romanian Revolution of 1989: culture, structure and contingency*, Editura Enciclopedică, București, p. 90.

¹⁹ Miodrag Milin și Traian Orban (ed.), 2005, *Procesul de la Timișoara (14 martie - 12 mai 1990)*, vol. III, Editura Mirton și Asociația Memorialul Revoluției 16-22 decembrie 1989, Timișoara, p. 1413.

²⁰ Lucian Ionică (coord.), 2014, *Enciclopedia revoluției din Timișoara 1989*, vol. I, Editura Memorialul Revoluției 1989, Timișoara, p. 43.

²¹ *** 1998, *Armata română în Revoluția din decembrie 1989*, p. 56.

²² Gino Rado, 2009, „Acțiunile și ordinele date de conducătorii represivii din Timișoara din Decembrie 1989”, în *Memorial 1989*, nr. 2.

Intervenții brutale împotriva demonstrațiilor

La ora 22, confruntările continuau. Venind dinspre Piața Ștefan Furtună (Küttl), două mașini de pompieri cu tunuri de apă au încercat să împrăștie mulțimea din Piața Maria spre străzile laterale. În același timp, venea de pe podul dinspre Catedrală o trupă de intervenție în uniforme albastre, cu căști albe cu vizieră, scuturi și bastoane. Mulțimea, masată pe trotuare și în intrările laterale, a ripostat, aruncând cu pietre de pavaj și sticle. A început devastarea magazinelor dintre Regionala CFR și Gara de Nord. Trimis de către colonelul Deheleanu să verifice dispozitivul de miliție din Piața Maria, lt.-col. Ioan Corpodeanu, adjunct al șefului Miliției Județene Timiș, a fost lovit de către demonstrați și obligat să fugă din zonă²³. Corpodeanu i-a raportat lui Deheleanu că situația a devenit foarte gravă, că efectivele de Miliție, practic, au fost biruite, fiind luate la bătaie de populație, iar pompierii care interveniseră cu tunurile de apă au fost molestați și un militar a fost omorât. Ultima informație era falsă²⁴. Forțele de ordine au început să rețină demonstrați. În ciuda acțiunilor de represiune, protestarii se vor lupta în continuare cu forțele regimului, care încă nu vor deschide focul. Col. Ion Popescu a ordonat intervenția pompierilor la Regionala CFR pentru împrăștierea demonstrațiilor, care s-au regrupat. Au fost trimise două mașini, iar peste zece minute s-a solicitat suplimentarea forțelor în acel loc²⁵. Astfel s-a ajuns la situația ca Piața Sf. Maria să fie blocată din toate părțile de către forțele de intervenție. Nimeni nu putea trece fără a fi legitimat²⁶.

O parte a demonstrațiilor care s-a retras de la Județeană de Partid spre podul Michelangelo s-a îndreptat spre Fabrica Banatul și de acolo spre întreprinderile din Calea Buziașului ca să-i cheme pe muncitorii din schimbul II la demonstrație. Înaintând pe strada Lidia, coloana a trecut pe Calea Girocului, strada Cluj spre căminele studentești. Aici s-a unit cu o altă coloană, care, sub conducerea lui Sorin Oprea, se deplasase pe traseul: Piața Maria – Catedrală - Piața Operei - Liceul MIU - Podul Michelangelo. Cei aproximativ 10-12.000 de demonstrați ajung în jurul orei 23,30 în fața Catedralei²⁷. Comandanții represiunii vor lua însă măsuri pentru a se interveni în forță. Col. Ion Popescu ordonă subalternilor să bareze căile de acces spre locuința preotului Tókéș, pentru a putea pune în

²³ Ion Corpodeanu, Declarație din 10 ianuarie 1990.

²⁴ Miodrag Milin (ed.), 2004, *Procesul de la Timișoara. Audierea celor 21 de securiști și milițieni inculpați (2 -15 martie 1990)*, vol. II, Asociația Memorialul Revoluției 16-22 decembrie 1989 și Fundația Academia Civică, Timișoara – București, p. 477.

²⁵ Jurnalul Acțiunilor de Luptă ale Pompierilor.

²⁶ Florin Medeleț și Mihai Ziman, 1990, *O cronică a Revoluției din Timișoara 16 – 22 Decembrie 1989*, p. 7.

²⁷ Idem, p. 8.

executare hotărârea de evacuare. El mai solicită intervenția Brigăzii de Securitate pentru cercetare și restabilirea ordinii pe platforma industrială Calea Buziașului și căminele studențești²⁸. Pompierii vor interveni din nou, la ora 23, la Regionala CFR. Demonstrații vor riposta, lovind mașinile cu pietre, ca apoi să scoată de pe ele tot ce se putea scoate. Trupele de represiune au fost însă suplimentate, Armata intervenind direct în stradă. O sută de militari în termen și trei ofițeri de la UM 01125, sub comanda lt.-col. Vasile Gioară, au fost dispuși în Piața Maria și Piața Sinaia, dotați cu pistol mitralieră și baionetă, dar fără muniție, pentru împrăștierea demonstrațiilor²⁹. După o jumătate de oră, în zonă vor sosi și militarii din cazarma Oituz. În ciuda acestor măsuri, în oraș s-au format mai multe coloane de demonstrații, care au mers înspre cartierele mărginașe.

Duminică dimineață, în jurul orei 4, se acționează la Biserica Reformată pentru evacuarea lui László Tőkés. Pastorul și soția vor fi ridicați și puși într-o Dacie. Vor fi supravegheați de doi ofițeri de Miliție. Echipajul se va deplasa pe ruta Timișoara – Arad – Oradea – Cluj – Zalău. La limita jud. Cluj – Sălaj vor fi așteptați de un echipaj de Miliție local, care-i va conduce în satul Mineu, comuna Sălățiș³⁰. În urma lor va veni un camion militar, în care fuseseră aruncate câteva dintre bunurile deținute de familia Tőkés.

Protestele iau amploare

Lucrurile s-au mai liniștit în oraș, dar când s-a luminat de ziuă oamenii au început să se readune în diferite puncte. La ora 10 a avut loc defilarea unui detașament militar, care a trecut cu cântec prin centru. Detașamentul a fost atacat de persoane revoltate, astfel că militarii au fost nevoiți să se retragă dezonozați în cazarmă. Foarte mulți curioși se îndreptau spre Piața Sf. Maria pentru a vedea dezastrul rezultat în urma confruntărilor dintre demonstrații și forțele de represiune și pentru a afla informații despre ceea ce s-a întâmplat și despre acțiunile viitoare. Radu Bălan i-a cerut ministrului Apărării Naționale ca UM 01024 să intervină pentru a bloca accesul manifestațiilor spre Comitetul Județean de Partid³¹. În Piața Operei, la Catedrală erau aproximativ 400-500 cetățeni, scandând lozinci.

Lucrurile au luat o turnură deosebită după ora 12,30, atunci când Vasile Milea, ministrul Apărării, a transmis ordinul lui Ceaușescu de a se face uz de armă³². S-au distribuit armamentul și muniția aferentă la aproximativ 375 de

²⁸ Jurnalul Acțiunilor de Luptă ale Trupelor de Securitate.

²⁹ Raportul comandantului UM 01125 din 04 ianuarie 1990.

³⁰ Notă privind informațiile și activitățile desfășurate în noaptea de 16/17.12.1989 de către Grupa de comandă a Inspectoratului județean Timiș al Ministerului de Interne.

³¹ Raportul Comisiei Senatoriale, vol. I.

³² Dosar 24/1991, Curtea Supremă de Justiție – Secția militară.

cadre din Ministerul de Interne. Armata a început să ocupe orașul la prânz, militarii din Batalionul 43 Transmisiuni blocând intrările în Comitetul Județean de Partid dinspre Parcul Copiilor cu cinci ofițeri și 50 de militari în termen, fără muniție. Regimentul 44 Tancuri, care a participat la defilare, era dispus pe strada Lenin, lângă Poșta Mare³³. Măsura părea necesară, deoarece se formaseră coloane de demonstrați. Una, formată din 2.500 – 3.000 de persoane, a venit pe Aleea Sportivilor spre Liceul de Muzică pentru a ajunge în centru. Situația a devenit încordată, iar mașinile de luptă ale pompierilor au acționat pentru împrăștierea manifestațiilor de la Comitetul Județean al PCR³⁴. Protestatarii vor riposta, iar trei camioane ale MAPN și o mașină de luptă de la pompieri vor fi incendiate. Se va intra în sediul de partid, fiind pus foc în câteva încăperi de la parter. Vor avea loc confruntări, pompierii fiind preocupați să împrăștie mulțimea, nu de stingerea incendiului declanșat.

La ora 13, la solicitarea lui Nicolae Ceaușescu, ministrul apărării, gen. Milea, a ordonat intrarea Armatei în stare de luptă și continuarea dispunerii de trupe în oraș. De la UM 01185 au venit șapte TAB-uri la Comitetul Județean de Partid, apariția lor în centru fiind o mare surpriză pentru timișoreni, care nu mai văzuseră desfășurate atâtea trupe și tehnică. Hotărât să stăvilească activitățile tot mai îndrăznețe ale demonstrațiilor, Comandamentul represiunii va recurge la măsuri desperate. Astfel, în jurul orei 14, în oraș își fac apariția tancurile, ordinul dat de la col. Nicolae Predonescu, șef de Stat Major la Divizia 18 Mecanizată, fiind ca acestea să acționeze pe traseul Calea Girocului – Ștrandul Termal – Băile Neptun, chiar dacă nu au decât mecanici și comandanți de tancuri din cadre³⁵. Se vor lua și alte măsuri, Gheorghe Diaconescu și o echipă de procurori deplasându-se la penitenciar pentru verificarea celor reținuți. Erau sute de persoane, din care circa 150 de minori.

Armata deschide focul împotriva manifestațiilor

Prima victimă a Revoluției, Rozalia Irma Popescu, a căzut în jurul orei 14,30, fiind călcată de un TAB pe str. J. H. Pestalozzi³⁶. A fost introdusă starea de necesitate în Timișoara, astfel că intervențiile împotriva manifestațiilor vor deveni și mai virulente. În oraș erau mai multe grupuri compacte de oameni, scandând împotriva regimului și intrând în confruntări cu forțele de represiune, care căutau să-i împrăștie. De asemenea, erau și mulți curioși, în perimetrul central fiind o vânzoleală deosebită. Neputând să împrăștie lumea, militarii au recurs la măsuri extreme. La ora 16,15 – 16,30, în Piața Libertății s-a deschis

³³ Jurnalul Unității Militare 01024

³⁴ Jurnalul Acțiunilor de Luptă ale Pompierilor.

³⁵ Raport al Unității Militare 01115

³⁶ Lucian Ionică (coord.), *op. cit.*, p. 61.